

Cultuur kan bijdragen aan verbetering van de sociale leefomgeving

BOEKMAN

Project van stichting Safarni, Caïro, Egypte

Lenka Boswijk

Cultuur kan bijdragen aan verbetering van de sociale leef- omgeving

In *Boekman 115* is te lezen in hoeverre het culturele bestel een afspiegeling zou moeten zijn van de maatschappij, maar in het nieuwe beleidskader van het internationale cultuurbeleid worden kunst en cultuur voor het eerst ingezet als middel om bepaalde, achtergestelde groepen meer bij de maatschappij te betrekken. DutchCulture, centre for International Cooperation, selecteerde enkele culturele initiatieven in Marokko, Turkije, Rusland en Egypte, die laten zien hoe cultuur kan bijdragen aan meer bewustzijn en individuen perspectief kan bieden.

Dit artikel kwam tot stand door de bijdragen van verschillende landenmedewerkers van DutchCulture

‘Grootse kunstobjecten zijn alleen zo goed omdat zij toegankelijk en begrijpelijk zijn voor iedereen’, claimde schrijver en filosoof Lev Tolstoj eind 19de eeuw (Tolstoj 2013). Ruim honderd jaar later zijn toegankelijkheid van kunst en cultuurparticipatie nog altijd actueel. Zoals te lezen is in ‘Kunst en cultuur voor iedereen?’, de inleiding van *Boekman 115* van Erik Schrijvers, zien we in Nederland dat het jongere publiek, lager opgeleiden en mensen met een migratieachtergrond minder vaak deelnemen aan culturele activiteiten, en wordt er op beleidsniveau gekeken hoe deelname aan cultuur van achtergestelde groepen gestimuleerd kan worden (Broek et al. 2013). Verder constateert Schrijvers dat in het nationale cultuurbeleid, al sinds het begin van de 21ste eeuw, het accent ligt op aanpassing aan de nationale cultuur (Schrijvers 2018). Dit wordt in het huidige regeerakkoord versterkt: het cultuurbeleid moet volgens dit akkoord de kennis over ‘gedeelde geschiedenis, waarden en vrijheden’ vergroten, want dit zijn ‘de ankers van de Nederlandse identiteit in tijden van globalisering en onzekerheid’. Schrijvers stelt ten slotte de vraag of het wenselijk is om te verlangen dat mensen deelnemen aan cultuur als ze daar vervolgens geen eigen perspectief op mogen ontwikkelen.

Inclusie in het internationale culturele veld

In het internationale cultuurbeleid van Nederland ligt voor enkele landen de focus juist op het ontwikkelen van eigen perspectief. Het wil voor deze landen meer ruimte voor cultuur in het bijdragen aan een veilige, rechtvaardige en toekomstbestendige wereld (Compernelle et al. 2016). Door onder meer participatie van de jeugd en achtergestelde groepen aan culturele

activiteiten te stimuleren, wil het kabinet bijdragen aan een meer inclusieve en stabiele samenleving, specifiek in landen waar het ontwikkelen van een eigen perspectief gecompliceerd is door de politiek instabiele situatie. *Boekman 115* bekijkt in hoeverre het culturele bestel een afspiegeling zou moeten zijn van de maatschappij; in het internationale cultuurbeleid worden kunst en cultuur juist ingezet als middel om bepaalde, achtergestelde groepen meer bij de maatschappij te betrekken. Het is dan ook interessant om te kijken welke concrete initiatieven er in de context van deze maatschappijen worden genomen op het gebied van inclusie en cultuurparticipatie. Worden inclusieve culturele projecten geïnitieerd door overheidsorganisaties of ontstaan deze vanuit de samenleving zelf? En zijn dit soort initiatieven wenselijk in een maatschappij waar het mogen ontwikkelen van een eigen perspectief vaak niet vanzelfsprekend is? Aan de hand van opvallende culturele inclusieprojecten in Turkije, Rusland, Marokko en Egypte wordt hier een antwoord op gegeven.

Rabat: films over mensen met een beperking

Stichting Handifilm organiseert al tien jaar filmfestivals in Rabat, Marokko¹. De stichting vertoont films over mensen met een lichamelijke of mentale beperking en geeft gelegenheid voor discussies over het thema. Zo wil de stichting de vooroordelen over mensen met een beperking aanpakken, en gezinnen met een kind met een beperking een platform voor dialoog bieden. In het kader van het festival organiseert Stichting Handifilm ieder jaar een competitie, waaraan filmmakers vanuit de hele wereld kunnen deelnemen. Een voorbeeld van een Nederlandse film die in 2015 aan de competitie meedeed en in 2018 opnieuw vertoond werd, is *Ik neem je mee* van Naïma Azough en Ange Wieberdink. De film geeft een inkijkje in het leven van gezinnen in Marokko en Marokkaanse gezinnen in Nederland met een kind met een beperking.

‘Ik wilde haar eerst niet hebben. Wist niet hoe ik ermee om moest gaan en hield haar thuis. God vergeef mij. Ik houd zielsveel van mijn dochter’, vertelt een moeder openhartig over haar dochtertje Neda met een verstandelijke beperking. De onmacht is groot, maar de liefde is groter.

De film toont naast de worstelingen die ouders met een kind met een beperking ervaren ook het

In het internationale cultuurbeleid worden kunst en cultuur ingezet als middel om bepaalde, achtergestelde groepen meer bij de maatschappij te betrekken

Lancering van *Ik neem je mee* op het Handifilm Festival in Rabat, Marokko

verschil in omstandigheden voor mensen met een beperking in Nederland en Marokko. We maken kennis met een jongen in een ziekenhuis-kamer in Rabat. Zijn been is geamputeerd en hij kan niet naar school omdat de afstand te groot is en zijn krukken regelmatig in de modder blijven steken. Hoewel de voorzieningen in Nederland beter zijn, blijkt dat culturele verschillen tussen autochtone en Marokkaanse Nederlanders, en gebrek aan kennis van de Nederlandse taal, regels, en gewoontes onder migrantengezinnen vaak zorgen voor isolement. Doordat de overheid geen goede voorzieningen biedt en door het gebrek aan middelen, nemen ouders van kinderen met een beperking in Marokko en organisaties als Stichting Handifilm steeds vaker zelf het heft in handen. Kleinschalige initiatieven en projecten dragen met beperkte middelen bij aan verbetering van het welzijn van kinderen met een beperking en hun ouders. Zo zien we aan het einde van de film *Ik neem je mee* dat de jongen uit het ziekenhuis inmiddels over een prothese

beschikt, waardoor hij naar school kan. Een lichtpuntje in het leven van de jongen en zijn ouders, en hopelijk een teken van meer toegang tot de juiste hulpmiddelen voor mensen met een beperking in Marokko.

Turkije: het toegankelijke museum

In het internationale cultuurbeleid is aandacht voor het museum als ontmoetingsplek; wereldwijd houden musea zich bezig met toegankelijkheid voor doelgroepen die speciale voorzieningen nodig hebben. Bijvoorbeeld in Istanbul, Turkije, waar het Pera Museum interessante educatieprogramma's heeft die kunst toegankelijk maken voor verschillende achtergestelde groepen². Het museum, dat gesteund wordt door de Suna en Kiraç Foundation, gaat uit van het belang van creativiteit; in de verschillende educatieprogramma's en activiteiten ligt de focus op de persoonlijke interpretatie en creativiteit van de deelnemers. Het museum organiseert een aantal activiteiten waarmee de oudere

generatie de kans krijgt kunst te ervaren. Zo is er het Pera 60+-programma in samenwerking met de Alzheimer Foundation, waarbij deelnemers niet alleen de exposities bekijken, maar ook opdrachten uitvoeren die het brein stimuleren. Op 1 oktober organiseert het museum in het kader van de 'Internationale ouderendag' de workshop *Dance of generations*. In deze improvisatieworkshop, gebaseerd op de kunstwerken van de expositie, werken mensen van boven de 50 en kinderen tussen de 5 en 12 jaar aan hun zelfvertrouwen, motivatie, fysiek, flexibiliteit, coördinatie, en sociale capaciteiten. Door de deelnemers via cultuur met elkaar in aanraking te laten komen, poogt het museum bij te dragen aan een dialoog tussen de verschillende generaties. Een ander samenwerkingsproject van het museum en de Alzheimer Foundation is een drumworkshop in het kader van 'Wereld Seniorenweek'. Verschillende improvisatieopdrachten dagen de deelnemers uit gezamenlijk zelfvertrouwen te ontwikkelen, teamspirit op te bouwen en te werken aan bewustwording van de eigen gemoedstoestand en het verlagen van stress. In het educatieprogramma *Pera Enabled* richt het museum zich op mensen met een beperking. Het hele jaar door zijn er rondleidingen voor slechthorenden en er worden tal van workshops aangeboden. Belangrijk in het kader van inclusie is dat het museum in de workshops leerlingen van het speciaal onderwijs en normale onderwijs samenbrengt, en zo wederom een platform voor dialoog en ontmoeting biedt.

Door de deelnemers via cultuur met elkaar in aanraking te laten komen, poogt het museum bij te dragen aan een dialoog tussen de verschillende generaties

Rusland: een inclusieve kunstinstallatie in het winkelcentrum

In Rusland staat inclusie eveneens hoog op de agenda bij de nationale en regionale musea. In het nationale cultuurbeleid van Rusland is voor de periode 2011-2020 aangegeven dat culturele instellingen moeten werken aan toegankelijkheid voor diverse doelgroepen, waaronder mensen met een beperking.³ In september 2017 organiseerden ICOM Russia, DutchCulture, het Nederlands Consulaat-Generaal te Sint-Petersburg en de Nederlandse ambassade te Moskou in dit kader de bilaterale museumconferentie *Sustainable Dialogues*. Russische en Nederlandse musea wisselden in het Hermitagemuseum in Sint-Petersburg kennis uit over inclusie- en participatieprogramma's. Michail Shvydkoj, speciaal vertegenwoordiger van het Russische ministerie van cultuur, legde daar uit dat musea in Rusland traditioneel nauw verbonden zijn met de lokale bevolking en al eeuwenlang de sociale missie hebben het lokale erfgoed te bewaken. Tijdens de gelijktijdige conferentie *Outsider art: museums reaching out to artists and audiences* in het Hermitagemuseum in Sint-Petersburg werd eveneens gesproken over het bereiken van andere doelgroepen dan de gemiddelde museumbezoeker. Het ging hier voornamelijk om mensen met een beperking. In het van bovenaf opgelegde inclusiebeleid schuilt een gevaar, aldus directrice Zoja Popova van Anton's Right Here, een ngo die zich inzet voor mensen met een autismespectrumstoornis. 'Musea en andere culturele organisaties ontwikkelen programma's voor mensen met een beperking, maar gebruiken die in sommige gevallen alleen voor hun eigen imago en zijn buiten die programma's om niet altijd toegankelijk voor mensen die speciale voorzieningen nodig hebben.'

De ngo Perspektivy zet zich al twintig jaar in voor het verbeteren van de leefomstandigheden van mensen met een meervoudige beperking in Rusland. In 2016 koos directrice Maria Ostrovskaja er samen met designbureau Gonzo-design voor een innovatieve artistieke weg in te slaan, om zo aandacht te vragen voor het thema (Nederlands Consulaat-Generaal te Sint-Petersburg 2016). Het initiatief heeft geleid tot het project *Deep inside*, dat op indringende wijze inzicht geeft in het dagelijkse leven van mensen met een

Installatie van Gonzo-design voor *Deep inside*, Sint-Petersburg, Rusland

beperking in het internaat Peterhof, gelegen in de bossen nabij Sint-Petersburg⁴. In een innovatieve multimediacdocumentaire kunnen mensen online een kijkje nemen in het leven van Katja, Ilgar, Lesha en andere bewoners van het internaat. De meesten kunnen niet spreken, noch de instelling verlaten. Gonzo-design wil met het project aandacht vragen voor hun wereld, die bestaat en dichtbij is, maar waar de gemiddelde Russische burger weinig mee bekend is. Behalve de online documentaire en een boek maakte Gonzo-design ook een installatie die in winkelcentra en andere publieke ruimten werd geplaatst. De installatie heeft de vorm van een tunnel; de bezoeker ziet de verschillende ruimten van het internaat als hij de tunnel doorloopt en ervaart zo het leven in de instelling. Door de installatie in openbare ruimten te plaatsen, bereikt het project een breder publiek. De reacties waren voornamelijk positief; veel van de bezoekers wisten niets van het bestaan van ‘deze wereld’. Ostrovskaja meent dat kunst een innovatieve manier kan zijn om een delicaat maatschappelijk probleem aan te pakken en de stilte te doorbreken

(Nederlands Consulaat-Generaal te Sint-Petersburg 2016).

Egypte: educatieprojecten voor kansarme kinderen

Ook Egypte kent ngo's die kunst en cultuur inzetten voor meer acceptatie en inclusie van achtergestelde groepen in de samenleving. Dat educatie hierbij van groot belang is, bewijzen muziek- en acrobatiëkschool DAAS en stichting Safarni. Beide ngo's bieden kansarme kinderen door middel van cultuur een perspectief op een betere toekomst.

In een van de historische centra van Caïro, het Darb al Ahmar-district, bevindt zich de muziek- en acrobatiëkschool DAAS (Darb al Ahmar Art School). De school is opgericht in 2012 door de culturele organisatie Al Mawred Al-Thaqafy (Cultural Resource), in samenwerking met het Aga Khan Development Network⁵. Verschillende instituten en ambassades in Egypte, waaronder de Nederlandse, ondersteunen DAAS. De school eist veel motivatie en inzet van de leerlingen. Vijf dagen in de week, vier uur per dag wordt van

de kinderen verwacht dat ze trainen. De lessen zijn gratis en beginnen direct nadat de reguliere school is afgelopen. De families van deelnemende kinderen krijgen 100 Egyptische pond (5 euro) per maand en de kinderen krijgen een klein extra bedrag als ze een optreden geven. Voor de families in deze kansarme wijk is het een serieuze toevoeging aan het inkomen. Soms zien de ouders echter toch liever dat hun zoon of dochter na schooltijd gaat werken, omdat dat meer geld oplevert. Het komt dan ook regelmatig voor dat de medewerkers van de school optreden als bemiddelaar om de ouders te overtuigen van het belang van de opleiding, maar dat lukt niet altijd.

Tot nu toe hebben 42 leerlingen het volledige programma doorlopen. Een aantal blijft werkzaam in het culturele veld, zoals Nada, die 12 jaar oud was toen ze begon bij DAAS, en nu op 19-jarige leeftijd als assistent bij de circusklas werkt. Kinderen worden over het algemeen geacht het ambacht van de ouders voort te zetten. Het bieden van een alternatief perspectief is dan ook het algemene doel van de school.

Muziek- en
acrobatiekschool
DAAS, Caïro,
Egypte

Ook bij stichting Safarni krijgen kansarme kinderen in Egypte de mogelijkheid hun culturele kennis te verrijken en de wereld vanuit een ander perspectief te bekijken⁶. Daarom organiseert Safarni (Arabisch voor 'Mijn reis') een gesimuleerde reis naar andere landen voor kinderen uit kansarme wijken. De kinderen stappen met een geknutseld paspoort in een 'vliegtuig' (een apart kamertje met stoelen en een *cabin attendant*, gekleed in stewardessenkostuum, die de veiligheidsinstructies doorneemt), waarin ze het aantal vliegreizen in minuten doorbrengen. Zo duurt een reis naar Nederland met een echt vliegtuig 4,5 uur, bij Safarni exact 4,5 minuut. Bij aankomst in het land van bestemming staan lokale vertegenwoordigers de kinderen op te wachten. Safarni selecteert vrijwilligers uit de internationale gemeenschap in Caïro, waardoor de kinderen in aanraking komen met bijvoorbeeld een echte Nederlander, Indonesiër of Mexicaan. Na een ontvangst met eten en drinken krijgen de kinderen een virtuele tour door het land van bestemming, waarna ze weer terug in het vlieg-

Project van stichting Safarni, Caïro, Egypte

tuig naar Caïro stappen. Over een periode van een aantal weken bezoeken de kinderen op deze manier meerdere landen van over de hele wereld en maken ze kennis met andere culturen. Hoewel het vooral leuke middagen zijn die de kinderen wat ontspanning en plezier bieden, is de gedachte erachter er een in het kader van inclusie. Het maken van een reis naar een ander land is slechts toegankelijk voor een klein deel van de wereldbevolking; door ook kansarme kinderen mee te nemen op reis maakt Safarni het mondiale reizen toegankelijk voor kinderen die normaal gesproken nooit met een dergelijke ervaring in aanraking zouden komen.

Sinds de start in 2008 is Safarni een groot succes en hebben veel kinderen een reis rond de wereld kunnen maken. Ook de Verenigde Naties zijn onder de indruk van het werk van Safarni; in 2017 was de stichting een van de tien winnaars van de Intercultural Innovation Award.

Inclusie – een persoonlijk verhaal

Zoals de voorbeelden in dit artikel tonen, zijn het vooral de grassrootsorganisaties die kunst en

cultuur inzetten bij het bereiken van meer inclusie van achtergestelde groepen in de samenleving. In Rusland is er een top-down inclusiebeleid, maar zien we dat dit juist een tegengeluid oproept vanuit de ngo's. In Egypte, Marokko, Rusland, en Turkije is er vanuit organisaties die zich inzetten voor achtergestelde groepen en de doelgroepen zelf veel vraag naar culturele activiteiten, maar is het aanbod gering. Tolstoj claimde dat grootse kunstobjecten alleen zo goed zijn omdat zij toegankelijk zijn voor iedereen. Maar in de beschreven projecten zien we dat ook kleinere culturele activiteiten en initiatieven kunnen bijdragen aan meer inclusie van een bepaalde doelgroep in de maatschappij.

Inclusie lijkt niet te kunnen bestaan zonder het antoniem exclusie. Waar speciale programma's worden gemaakt voor bepaalde doelgroepen, worden andere groepen vergeten of uitgesloten. In dat opzicht is ook de toegankelijkheid van grootse kunstobjecten en culturele instellingen nodig bij het vormen van een inclusieve samenleving. Initiatieven op projectbasis alleen zijn niet genoeg om dit te bereiken.

Maar ondertussen is het belangrijk om te zien dat mensen met een beperking in Marokko een stem krijgen, ouderen de kans krijgen te dansen in het Pera Museum in Istanbul, kinderen in Egypte perspectief hebben op een carrière als acrobaat, en meer mensen in Rusland zich bewust zijn van de situatie van de bewoners van internaten. Hoewel het ontwikkelen van een eigen perspectief voor bewoners van deze landen niet vanzelfsprekend is, is cultuur een middel om bij te dragen aan meer bewustzijn en kan het individuen perspectief bieden. Zoals Michail Shvykoj zijn toespraak bij de museumconferentie *Sustainable dialogues* besloot: ‘Kunst kan de wereld niet redden, maar wel bijdragen aan verbetering van de sociale leefomgeving.’

Literatuur

- Broek, A. van den, J. de Haan en F. Huysmans (2013) *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars: trends in cultuurparticipatie en mediagebruik*. Den Haag: SCP.
- Compernelle, P., R. Knoop en M. van der Zwan (2016) *Narrative theory of change: objective II Dutch international cultural policy 2017-2020*. Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken.
- Nederlands Consulaat-Generaal te Sint-Petersburg (2016) *Razdolnye Perspektivy*. Sint-Petersburg: Nederlands Consulaat-Generaal te Sint-Petersburg.
- Schrijvers, E. (2018) ‘Kunst en cultuur voor iedereen?’ In: *Boekman*, jrg. 30, nr. 115, 4-7.
- Tolstoj, L. (2013) *Wat is kunst?* Amsterdam: Athenaeum (oorspr. uitg. 1897).

Noten

- 1 www.facebook.com/FestivalHandiFilmRabat/
- 2 www.peramuseum.org
- 3 Zie p. 32 op static.government.ru/media/files/6kKpQJTEgR1Bmijyqi6GWqpAoc6OmnC.pdf
- 4 deep-inside.me/
- 5 www.facebook.com/Daas.elgenaina.org/
- 6 safarni.org/

Lenka Boswijk is adviseur Rusland bij DutchCulture Centre for International Cooperation en projectmanager bij Switch2Move. Zij studeerde dans aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten en Russische taal en cultuur aan de Universiteit van Amsterdam.

Colofon

Boekman Extra is een onregelmatig verschijnende digitale uitgave van de Boekmanstichting.

De Boekmanstichting verzamelt en verspreidt kennis en informatie over kunst en cultuur in beleid en praktijk. Het werktelein omvat het kunst- en cultuurbeleid van de overheden, particuliere financiering van kunst, de sociaal-economische en juridische aspecten van de kunsten en het kunstenaarsberoep, marketing en sponsoring, culturele organisaties en manifestaties, kunst in relatie tot (nieuwe) media, cultuurbehoud, kunst-educatie, amateurkunst en kunstvakonderwijs.

Zie ook www.boekman.nl

Redactie

Kimberly van Aart,
Jack van der Leden,
André Nuchelmans

Productie

André Nuchelmans

Redactieadres

Boekmanstichting,
t.a.v. redactie *Boekman Extra*
Herengracht 415,
1017 BP Amsterdam,
telefoon 020 – 624 37 36,
e-mail redactie@boekman.nl

Kopij volgens de redactie-
aanwijzingen via e-mail

Eindredactie en correctie

Taalbureau IJ, Amsterdam

Beeldredactie

André Nuchelmans,
Joseph Plateau grafisch
vormgevers

Vormgeving

Joseph Plateau grafisch
vormgevers, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Al het mogelijke is gedaan om rechthebbenden van beeld te achterhalen. Indien u meent over auteursrechten te beschikken van beeld in deze *Boekman Extra*, dan kunt u contact opnemen met de Boekmanstichting in Amsterdam.